

בר-מצווה בקיבוץ

מתוך הספר "ותודה להורי שהביאוני עד הלום: בת-מצווה ובר-מצווה", הוצאת עלמא וידעות אחרונות 2004.

בין אתריו הגלויים של קיבוץ אפיקים – חדר האוכל, בניין המזכירות, מגדל המים, אולם המופעים, בריכת השחיה, בית-הספר וכו' - היו פזורים גם אתרים סמויים, שנוהלו בידי כת של בעלי מפתחות. רק לאקונום היתה גישה אל המזווה דמוי המבוך שקור תמידי נשב בפרוזדוריו התת-קרקעיים מבעד לדלתות משוריינות-נירוסטה. רק לחבר אחד, ספורטאי בנעוריו ובעל צרור של מפתחות בכגרותו, היתה גישה אל חדר-התהילה עמוס גביעי הארד, מדליות הזהב והכסף ודגלוני ההצטיינות שצברו ספורטאי הקיבוץ ביחידים ובקבוצות במרוצת עשרות שנים של טורנירי "הפועל". רק ישראל חופש, מייסד הארכיון, ידע מה בדיוק מצהיב שם בנככי התיקיות ומדפי הקלסרים, וכשנשאל מה מתרחש בחדר הנעול, האחורי, ענה ששם גרים שני תורני-הלילה של הארכיון: שני גמדים אשר את קיומם הוכיח כשהדביק ציור של שני קלסתריות על דלתו של החדר ההוא, האסור. רק שמואל קליין נכנס, כשעלה הרצון מלפניו, אל בית-הקיורור ואל הביתן שבו החביא מין מכונת כיבוי שריפות, אשר אולי אכן עמדה שם, ואולי היתה שמועה ששמואל קליין גם בדה וגם הפיץ כדי להאדיר את שמו. רק לתרבותניק היו מפתחות למחסן תפאורות החגים. רק לאחת הוותיקות היתה גישה לחדר הנצחת השואה, שמוצגיו הנעולים הוצאו יום בשנה ממחבואם כדי שכל החברים יצפו בהם בטקס. רק לזקנה אחת היה מפתח אל החדר בו עמד ארון-הקודש של לומדי המוזיקה: ארון שחור בגודל קיר שלם, מלאכת-מחשבת של גילוף פרחים בעץ, אשר מאחורי זגוגיותיו הנעולות ניצבו אלפי חוברות-תווים לכל כל-נגינה. בית-הטבע, עם שלל פוחלציו, צנצנות יצוריו הכבושים כמלפפונים בחומץ, כלובי נחשיו וחרדוניו הנדירים (צבעוניים, מגודלים, דרקונים בלי כנפיים), הנמה "נמרוד", הסמורים והשלדים שאיכלסו את מרתפו האפלולי, היה ממלכתו הפרטית של איזי גדימסקי. מחסן-התחפושות לפורים, הנשקיה שניהל יונה אבן, חדרו של מקרין הסרטים - כל אלה היו עולמות סודיים, אשר מלבד כת מחזיקי המפתחות, לא ידע אף חבר אל-נכון איך הם הוקמו, איך הם מתנהלים ומהי העלות של תפעולם.

עולמות סודיים – ועם זאת, באופן מפתה ומתגרה, עולמות שעצם קיומם היה סוד גלוי. הם פלטו בהתמדה רמזים, אבל רק רמזים, על הנעשה בתוכם. "ים הדממה פולט סודות", כתב ביאליק. הנשקיה פלטה ערב-ערב רובה משומן לידי השומר; בלילות הקיץ, מול מסך-הדיקטים הענק, המסויד, שלמולו ישב כל הקיבוץ בכסאותיו המתקפלים, פלט חדרו של המקרין מעל ראשי החברים אלומת אור כחלחלה, שוקקת ברחשים ונפוצים קטנים של עותק מיושן מסרט שאיים להיקרע, ושבררך כלל מימש את איומו שלוש וארבע פעמים עד סוף ההקרנה; ארון העץ המגולף פלט בקמצנות חוברות-תווים לידיהם הנרגשות של תלמידי כינור, חליל, פסנתר; הארכיון פלט, אחת לכמה חודשים, אל לוח המודעות שבחזית חדר האוכל, תצלום נוסטאלגי של יסוד הרפת, גן הילדים, האקוואדוקט; והמזווה, אשר על אקלימו הארקטי התענג האקונום מתחת לחדר האוכל, פלט אל על, יום יום, אל עגלות-ההגשה של העולם המיוזע והגלוי, רמזים חלביים ובשריים על ההיקף המשוער של תכולתו המרתפית. עולמות-סוד אלה התקיימו, אפוא, לא כסודות כמוסים, אלא כמקומות אשר כולם יודעים עליהם אבל לא יודעים אותם. עוצמתם היתה נוכחותם המהבהבת בין נראות למוסתרות, בין גילוי לכיסוי, והקיבוץ נזקק למקומות האלה לאו דווקא על שום נחיצותם המעשית המפוקפקת (רובים, תחפושות, מכונת כיבוי-אש), אלא על שום הצורך הנפשי בקצת

גומחות של מסתורין בתוך ישוב אשר כמעט הכול בו משותף לכול, גלוי לכול, מואר מדי בשמש הפומבית של השימוש הציבורי.

כזה היה גם בית-הכנסת. מעשית, הוא שירת כמה "הורי חברים" שבאו לסיים באפיקים את חייהם, וכמה מזקני הקיבוץ, אשר פקדוהו לא משום שאמונה דתית קפצה עליהם בערוב יומם, אלא משום שנתקפו געגועים אל בית-אביהם. חייקל רוזן, הנמרץ בחבורה, היה מעין גבאי: מפתח בית-הכנסת ששכן בתוך כיסו, הוא שהגדירו כגבאי, כשם שהמפתח לביתן שבו עמדה או לא עמדה מכונת-הכיבוי, הגדיר את שמואל קליין ככבאי. בית-הכנסת היה לא-מוגדר עדתית. לכל עדה היה נציג יחיד בקומץ מבקריו: חייקל הליטאי, בר-מאיר הגאליציאנר, מנשה ההודי, יוסף רימון היוגוסלבי, אליהו וילדר האוסטרי ו"ישושום" הסורי (כפי שכונה יוסף חלק), שנהג לזמר בלכתו וברוכבו על אופניו: "ישושום, ישושום מדבר וציה"). מלבד חייקל וחבורתו, לא היה חבר או ילד שזכר בכלל שיש בית-כנסת בקיבוץ, מלבד בצהרי שבת. במגרש הכדורגל הסמוך לבית-הכנסת נאספו כל צהרי שבת כשלוש-מאות זכרים מגיל חמש עד גיל תשעים, כדי להתפלל באדיקות לנצחונה של קבוצתנו מול קבוצת טורֶן או מאג'דל-פ רום, וכדי להתפלל בהזדמנות לנצחונה של הקבוצה האהודה על כל חבר מקרב אלו שהתגוששו אותה שעה בימק"א או בבלומפילד. אוזניית טראנזיטור אינפפה לתוך מוחם של המתפללים את השידור החי ("שירים ושערים"), ועיניהם גמעו את שחקנינו, שנראו כשחקנים לכל דבר עם מספרי חולצותיהם, מגיני שוקיהם, נעלי הפקקים, ומנהגם לירוק על כר-הדשא כשעברו להליכה אחרי כל התקפה שהסתיימה בהחמצה.

מבקיעי השערים, החלוצים, בכל קבוצה של כדורגל - בעיקר אם היא ישראלית, ובעיקר אם היא קבוצה מליגה ב' ששחקניה הם מוסכניקים, בנצ'יקים ורפתנים - שולחים לא-פעם טיל אשר אין קשר גיאוגרפי כלשהו בינו לבין השער: הכדור נורה סתם-כך לאטמוספירה, אל גבהים בהם אפשר לקטול שקנאי במעופו, ונוחת השד יודע איפה ועל מי. רבים מהטילים הללו נחתו על בית-הכנסת, והודות לכך ראה את בית-הכנסת כל בחור שרץ לשם כדי למצוא את הכדור. מה ראה מחפש-הכדור באותה דקה קצרה ומתנשפת? מה לכד את עינו? הוא ראה, אם ראה, את תריסר צוהרי הויטראז' הקטנים שסימלו את שבטי ישראל. אם מצא את הכדור מיד, הספיק לראות את פרח-הזכוכית של ראובן, את מבצר-הזכוכית של שמעון ואת אבני-החושן של לוי. אם עברה חצי דקה עד שמצא את הכדור, הספיק לראות גם את האריה של יהודה, את המאזניים של דן ואת האיילה של נפתלי. אם עברה דקה עד שמצא את הכדור, נגלו לו אוהליו של גד, הארז של אשר, ספינת זבולון ושֶׁשׁ יששכר, הזאב של בנימין ואלומת השיבולים של יוסף. הצוהרים רוכזו, אמנם, על קירו המערבי של בית-הכנסת, בניצב למגרש הכדורגל, אך הם היו מוגנים רק לכאורה, שפן מול בית-הכנסת עמד בית-מגורים אשר כל כדור שפגע בו הותז ממנו אל קיר-הצוהרים ככדור-ביליארד המוטס אל גומתו לא בכינון ישיר אלא דווקא על ידי שיגורו אל דופן-השולחן הנגדית. שני צעירים התקינו את הצוהרים בשנת שישים ומשהו: דודו רוט, בנו של ליאו ויורשו כצייר-הקיבוץ לעתיד, שירטט את סמלי-השבטים על דפים, ובני רוזן, בנו של חייקל ומורה למלאכה שסיים אז קורס-ויטראז'ים בעין-הוד, גזר את הדפים על פי קווי-הטוש של דודו וחתך פיסות-זכוכית על פי הַמְזוּרוֹת והלחימן זו אל זו בהרבה מאוד בדיל. יותר מדי בדיל, יאמרו האנינים; אבל כשמתקינים ויטראז' ליד מגרש כדורגל, חשוב החוסן, לא החן.

מלבד תריסר הצוהרים הללו, לא היה בחזותו של הבניין שום תו-ייחוד שבכוחו להחקק בזכרוננו של מי שהתרוצץ סביבו כדי למצוא את הכדור. לא היה זה בית-כנסת גדול והדור, וגם לא אחד מאותם בתי-כנסת קטנים במופגן, עלובים במופגן, המבליטים עצמם באמצעות הצטנעות קלופת טיח, "רוחנית" בכיעורה. היה זה סתם בניין קובייתי, לבן ומטויח בשפריץ

הגבשושי אשר נחשב מאז שנות השישים לאלמנט דקוראטיווי, וכיסה כמין צרעת כל בניין חדש או משופץ בשטח הקיבוץ. בכניסה לבית-הכנסת – וגם זה, כדקוראציה – התנשאה חומה מבלוקים חלולים, שאם רצית להשקיף דרכה מזרחה, אל מפגש הגלעד ורמת-הגולן, נאלצת לבחור את הבלוק החלול שדרכו תתבונן. מלבד זאת, לא היה זה אלא מועדון בין שאר מועדוניו של הקיבוץ: אולם רבוע ופשוט עם גג שטוח וסככת-אופניים בשולי המדרכה. כל ייחודו היה בפנים – ואיך נראה בפנים, ידעה רק כת-המסתורין של חייקל. אבל פעם בחייו, החל מסוף שנות השבעים, נכנס לשם כל בן-קיבוץ; לא מפני שהכדור ניפץ ויטראז' וטס עם רסיסיו של דן או נפתלי אל חללו של בית-הכנסת, אלא מפני שבנפרד מהשמחות של ליגה ב' הפך כל בן-קיבוץ ליהודי ליום אחד במלאת לו 13 שנה. עד שלהי שנות השבעים לא נערך באפיקים אף טקס בר-מצווה פרטי. הטקס היה כיתתי. מסורת-הקיבוץ החילונית למהדרין, עיצבה "שנת מצוות" לילדי כיתה ז': 13 "מצוות" חינוכיות-אתגריות, שבשיאן מופע-סיום על דשא בית-הספר (פזמונים, מערכונים). זה היה הנוהל שהחזיק עשרות שנים, עד שבשנת '78 קם פתאום שי שפיגלר בן ה-12 - וחצי, ודרש לעלות לתורה. דרישתו המוזרה כובדה. שנה אחר כך עלו לתורה נערים אחדים שקינאו בו, ואחרי עוד שנה כבר עלו לתורה כמעט כל נערי כיתה ז'. עלתה לתורה גם ילדה פמיניסטית, שקיבלה עידוד והדרכה מחייקל, אולי משום שהיתה נכדתו. מאז ואילך עלו לתורה כל בני-אפיקים, מלבד בודדים שסירבו לשתף-פעולה עם מה שנראה להם "לא אמיתי"; חילוני העולה לתורה – אמרו אותם נערים בודדים – הוא סתם צבוע, ובצביעות שלו הוא עושה צחוק לא רק מהדת אלא גם מהחילוניות.

וכך התהפכו היוצרות. מעשהו החרגי של שי שפיגלר הפך לנורמה, והנורמה הקודמת, האנטי-דתית, שעל פיה חונכו נערי כיתות ז' במשך עשרות השנים הקודמות, הפכה לסטייה נדירה מהנורמה. הקיבוץ לא לחץ על אף נער לכאן או לכאן. על סף שנות השמונים צומצמה כבר במידה ניכרת פלישתו של הקיבוץ לענייני הפרט, גם אם הפרט אינו חבר אלא רק נער בתחילת גיל השפם. מערכת-החינוך לא נתפסה עוד כתבנית של עוגיות שבה אופים את ילדיו של הקיבוץ כדי שיתפחו לגודל ולטעם האחיד המבוקש. נער שרצה או לא רצה שיערך לו טקס בר-מצווה פרטי בבית-הכנסת, היה אדון לבחירתו כנער שהחליט להיות הודף כדור-ברזל. מהפכת שי שפיגלר נחלה הצלחה, לפיכך, לאו-דווקא בזכות שי שפיגלר, אלא, ככל מהפכה מוצלחת, בזכות העיתוי. הפרט, המשפחה והזיקה ליהדות – אותם שלושה תחומים שהקיבוץ דיכא עד אז – זקפו בהדרגה את ראשיהם במהלך שנות השבעים. התהליך הכלל-ישראלי הקרין על הקיבוץ. במקום תנועת העבודה, שקרסה במלחמת יום-הכיפורים ושהודחה בשנת '77, עלה לשלטון הימין (כלומר: הפרט, המשפחה והזיקה ליהדות). המציאות החדשה שיגרה את כדוריה אל זגוגיותיו של הקיבוץ, ואף כי לא ניפצה את כל הצוהרים, ניפצה כמה מהם, ועל רסיסיהם פסע שי שפיגלר כשנכנס לבית-הכנסת. הוא לא ידע – לא הוא ולא אף נער שהלך בעקבותיו – שהוא מחדיר אל הקיבוץ את רוח הימין בעלותו אל התורה מוקף במשפחתו; הרי בגיל הזה אין תודעה פוליטית, וספק אם יש בגיל הזה צורה אחרת כלשהי של תודעה; אך הקיבוץ עצמו איפשר את העניין משום שלא הבין כי יש מובן פוליטי, ימני, לטקס-חניכה פרטי ויהודי. הוא לא הבין זאת מכיוון שלא הבין כי הוא עצמו נמשך ימינה. כל כך אחוז היה בסלידתו מהימין שהשתלט על המדינה, כל כך כבול היה לדימויו העצמי כמבצרו האחרון של השמאל, עד כי לא חש ולא תפס שבתוכו, ולא רק מסביבו, נפרם עולם-הערכים הסוציאליסטי-חילוני.

במשך חודש-חניכה למד כל נער לזמר את פרשת השבוע שנפלה בגורלו. אם היה יצור חקרן, למד את שפת הסימנים המאפשרת לזמר את התנ"ך כולו; אם היה יצור סביר, שינן כמו

תופי את הפרשה ולא הטריח את עצמו ואת חונכו בקושיות. מבחר החונכים היה די מצומצם. רק ארבעה זקנים ידעו לשיר כהלכה את התיווי המקראי, ומתוכם היו רק שניים – חייקל ויוסף רימון – שגם הואילו ללמד זאת. חייקל לימד בנעימה אשכנזית, יוסף בנעימה ספרדית, ולמרות הרוב האשכנזי המוחץ בקיבוץ, הופנה כל נער שני אל יוסף, שאלמלא כן היה חייקל כורע תחת העומס. היה זה, לפיכך, עניין שבשגרה, שחתן בר-מצווה אשכנזי עמד בבית-הכנסת וזימר את פרשת אותו שבוע בניגון הספרדי. איש לא נבוך מכך – למעשה, איש לא השגיח בדבר – כי ההבדל בין שני הסגנונות נתפס באפיקים לא כהבדל בין שתי עדות אלא רק כהבדל השרירותי בין חייקל ליוסף. לא זה מה שתפס את תשומת-לב הנער ואת תשומת-לב הוריו בזמן פיזום הפרשה. החוויה היתה בעיקר חזותית, לא קולית, למרות שאי אפשר להתעלם מזמרתו כפויית השד של נער חילוני עטוף טלית. הואיל וראשיתו של גיל-ההתבגרות כרוכה באובדנה של השליטה על מיתרי הקול, היתה, בלאו הכי, זמרת הנער מטרידה יותר ממענגת; הוא עמד וגיעגעע בין סופן לבריטון, ולא היה בבית-הכנסת איש אשר רצה יותר ממנו לסיים את העניין מה שיותר מהר ולהיפטר כבר מעונשו. בינתיים, עד סיום הפרשה (וגרורתה, ההפטרות), הסיחו האורחים את דעתם מזמרתו וניצלו את הזמן לסקירת המקום. גם אלה ביניהם שכבר הכירו את הצוהרים של שנים-עשר שבטינו, גילו את יפעתם רק בעומדם עכשיו בפנים; ויטראז', הרי, נראה אטום כשמביטים בו מבחוץ, ואילו כשעומדים בבית-הכנסת, מוקפים בצוהרים בשיא הצהריים, נצבע כל החלל בסילונות ססגוניים של אור המסתנן מבעד לזכוכית. או אז, זוהר גור אריה יהודה, ספינת זבולון קורנת, מנצנץ הארז של אשר, ותאורת-חוץ זו צובעת ברכות את הזקנים הרכונים בטליתות על ספריהם, ובעיקר את הריהוט המשונה של בית-הכנסת. דרגשים שמשענתו של כל אחד מהם מופשלת לאחור כמין מדף-קריאה מוטה באלכסון, המשמש גם כמכסה למגירה שבה צפונים ושממנה מוצאים ספרי תנ"ך, ספרי סידור ועלוני-קיבוץ שכוחים. כל סילונות האור פלשו אל המרכז מכל העברים והצטלבו בנקודה שבה עמד הנער החזן בעל כורחו: אותו דוכן מוגבה, גדור בעמודים קצרים-עבים, אשר על תיבתו הושכב הקלף הדו-גלילי של התורה. מאחורי הנער זלגה מהקיר פרוכת מקטיפה כחולה שזורת חוטי זהב, ומעל ארון-הקודש התנוסס מלבן בצבע חול, שבו לפתו שני אריות את שני לוחות הברית: תמונה שנגזרה והודבקה מפיסות של פורנירים – אותם פורנירים שמהם קלעו באפיקים סלסלות-עיתונים, סלסלות-ביכורים ואהילים סאלוניים כדי לנצל עד תום את פסולתו של מפעל הדיקטים "קלת".

כל זה היה מרשים מאוד, אך מסקרן פחות מלוח-הנורות שעל הקיר הימני. היה זה לוח-הנצחה אשר הורכב מלוחיות-מתכת שנשאו את שמות המנוחים. נורה קטנה דלקה על כל לוחית, בתור נר-נשמה. המאמץ לקרוא את השמות היה אתגר; בדיקת עיניים; אבל מי שפיענח מרחוק את השמות והתעכב מעט לחשוב על זה, הבין שלוח-המתים הוא קודש-קודשיו האמיתי של בית-הכנסת. לא דוכן העליה לתורה. לא ארון-הקודש. לא לוחות-הברית. בית-הכנסת היה יד ושם. הוריהם ואחיהם של עשרות מזקני הקיבוץ נספו במחנות-ההשמדה, ולוחיות-ההנצחה של שמותיהם היו המצבות היחידות – מעין קברים המוברגים לקיר – של אלה שגופם הפך באושוויץ לעשן. הנער עלה לתורה; הזקנים עלו לקבר; אך הם לא דיברו על זה, אלא הניחו לחתן הבר-המצווה ולאורחיו לשמוח בחגם המשפחתי ולגלות רק במקרה, בפול מבטיהם על קיר-ההנצחה, את המתים המחזירים מבט קיקלופי מן העין האחת, החשמלית, שכל אחד מהם נשא על מצח-לוחיתו. רק הגברים, אגב, יכלו לקרוא את לוח השמות. הנשים ראו הכל במטושטש ומרחוק, מאחורי וילון חצי-שקוף מתחרה, ומה שלא הסתיר מעיניהן אותו וילון, הסתירו הגברים. עצבניות ומתוחות-צוואר, ניסו החברות והסבתות והדודות להתגבר על מחסומי הראיה ולקבל מושג ברור על אבזריו של בית-הכנסת, וכשנואשו מזה, נגזר עליהן

להקשיב במקום להתבונן – כלומר, להיכנע לזמרתו של בעל-השמחה מתחילתה ועד סופה. אין זה מפליא, אפוא, שבסיום הטקס הן סקלו את הזמיר בסוכריות.

החלוקה היהודית-פאטריאכלית בין מרחב הגברים לעזרת הנשים, היתה עלבון לרוח-השוויון של הקיבוץ. מאחורי וילון התחרה יכלו החברות לסבול את העלבון רק על ידי תפיסת כל העניין כטקס שחוקיו כמוהם כחוקי הכדורגל: גברים המציאו כאן משחק שאין לו פשר וצידוק מחוץ לזשתתפות בו, ולכן השאלה מדוע להפריד בין המינים בבית-הכנסת, אינה טובה יותר מהשאלה מדוע בעיטת עונשין לשער מתבצעת מטווח של 11 מטר (ולא, כמתבקש, וכפי שבוודאי היה נקבע אילו נשים היו ממציאותיו של המשחק, מטווח של עשרה מטרים הגיוניים ועגולים). טקס הבת-מצווה שנערך בבית-הכנסת לנכדתו הפמיניסטית של חייקל, התקבל כקאפריזה חביבה אך הזויה, כפי שהיה מתקבל ניסוי חד-פעמי של משחק בין בחורינו לבין בחורי טורען בכדור אשר סרט ורוד כרוך סביבו לנוי, עם קשר שסולסל במשיכת מספריים. הוויתור על השוויון בין המינים למען טקס יהודי בפלג, היה, אפוא, אחד הוויתורים שהקיבוץ עשה מבלי לחשוב על מה הוא מוותר ובשביל מה. זה לא נראה חשוב, משום שזה היה "רק" טקס בר-מצווה: לא משהו אשר מצדיק דיון באסיפה, במזכירות, בוועדת-התרבות, בחדר-המורים, או לפחות, באופן לא-פורמאלי, בחדר-האוכל, תוך כדי שאיבת המרק ומציצת הגרגרות ששחו בו. איש לא החליט על השינוי; איש לא מנע את השינוי; איש לא תפס שמתחולל שינוי. וזוהי, כנראה, דרכם של שינויים: הם לא קורים מדעת אלא דווקא בהיסח הדעת, בחסות העייפות, הרפיסות והרפיון.

בהיסח הדעת נלוותה לטקס מסיבה משפחתית על חשבון הקיבוץ. באגף המזרחי של חדר-האוכל, אחרי שהנער עלה לתורה וירד, ויצא מבית-הכנסת חבול סוכריות וסימני שפתון של דודות מהעיר, נערכה ארוחה חגיגית למאתיים קרובי וחברי משפחתו. לפני הארוחה העלתה כיתתו הופעה לכבודו. אביו ניגש למקרופון, קרא ברכה, והנייר רעד בכף ידו. השולחנות המכוסים מפות צחורות, זרי פרחים ואוכל ברמה של בית-מלון לא רע, היו רבים כמעט משולחנות שהקיבוץ זקצה לחתונה. וכמו בחתונה, הוקצה שולחן אחד למתנות. מעטפות של כסף מזומן והמחאות נשרו על השולחן: פחותות בנפח ומשקל מקופסאות-המתנות, אבל כבדות מהן בשווי הכספי של תכולתן. הרכוש הפרטי, הכסף הפרטי, החומרנות, המותרות, הבצע – כל התאוה הזאת, שהקיבוץ הומצא כדי להכריחה מנפש-האדם, הביסה את המבקשים להביסה. בחסות העייפות, הרפיסות והרפיון, חונך חתן הבר-מצווה להשתוקק למתנות, לספור שטרות בבית ולהתענג על חוסר-השוויון שבין אדם עתיר קרובים לבין אדם חשוך קרובים.

"שנת המצוות" לא בוטלה. היא רק איבדה את רוב משמעותה. מתחליף חילוני-סוציאליסטי לטקס היהודי-משפחתי, הפכה "שנת המצוות" למין סדרה של משלים שנמשלם הוא "הדבר עצמו", הנשף הפרטי. מעשית, נשמרו 13 ה"מצוות" הכיתתיות במתכונתן הישנה (ואחדות מהן אף הוחלפו בחדשות, לשם הריענון), אך מהותית, תודעתית, רגשית, הן לא הביעו עוד את יומרתו של הקיבוץ ליצור מסורת חילונית, אלא רק את ההתרפקות על ההווי, על העבר, אשר הוזרק אל ההווה מכוח ההרגל ומכוחה של התקווה ש... ואולי לא מכוחה של התקווה, אלא רק, כאמור, מכוח ההרגל.

ה"מצוות" כללו: יום-עבודה במשק (לאו-דווקא, כמו פעם, ב-1 במאי); לימוד "צורת-חיים אחרת" על ידי ביקור בעיר-פיתוח, כפר צירקסי או ישוב מוזר אחר; טיפוח פינה או גינה בקיבוץ; ליל-שמירה; מפגש עם דרוזים, או עם ערבים ממש; אימוץ זקן (כלומר, ביקור שבועי בדירתו הבלתי מאווררת של רווק או אלמן צהבהב בן 80, והקשבה לסיפוריו על הבריגדה); עזרה לתלמיד כיתה א בתירגול ההבדל בין ל-3 ובין ל-3; כתיבת "ספר משפחה" (עם עץ-המשפחה בעמוד הפותח, שממנו למד הנער שיש לו משפחה, ושרבים מהעלים שעל העץ צפויים להשתתף בנשף הפרטי שייערך לו, וגם לתת לו כסף); יום-התנדבות בבסיס-צה"ל (שהתמצה, בדרך כלל, בהדבקת

חלקי-מפות לחיל-המודיעין); משימת "סייר בודד" בנוסח וינגייט (קָן) לבדך בקוצים של מורדות-הירדן עד שתגיע לחורשת "עיר הקופים" על שפת הנחל, ושרוד שם יום תמים על ענף); טיול לגמלא, לצומת-גולני או לאתר מתיש וחינוכי אחר; שהות בת חמישה ימים במושב הדתי "הזורעים"; ולסיום, מופע דרמאטי-היתולי בפני כל הקיבוץ, באמפיתאטרון או על הדשא הגדול, מוקף עצי הפיקוס, שהיה בו די מקום גם לבמת-הדיקטים עטויית הברזנט וגם לכל המשפחות שהשתרעו מולה על השמיכות שבקיבוץ קוראים להן "פיקה" ושהעירוני קוראים להן "ואפל". מאחר שהקיבוץ פנה ימינה בחסות העייפות, הרפיסות והרפיון, יש לייחד את הדיבור על ה"מצווה" שבה פגשו הנערים את הימין עצמו, כשהתארחו במושב הדתי "הזורעים". כל נער התגורר אצל אחת המשפחות. בכל משפחה היו שבעה ילדים שלאחד מהם קראו חמי. יום יום נטל חמי את הנער האורח לשחרית, מנחה ומעריב בבית-הכנסת, לוויכוחים ו"פעולות" בסניף המקומי של בני-עקיבא ולאומן-כדורעף של קבוצת "אליצור" האזורית. מזריחה עד כיבוי אורות חי הנער האורח את חייו של חמי, כצופה בסרט בלי תרגום. בין תפילה לאימון-כדורעף עברו יום שלישי, רביעי, חמישי. כשנכנסה השבת, אחזה את המושב מועקת התקדשות. כולם – רחוצים, מגוהצים, מסורקי בלורית סמיכה, מבושמים, ורודי לחיים – טחפו זה לזה על הכתף והצטחקו בלכתם על שביל העפר אל בית-הכנסת. בין חלונות-זכוכית צבעוניים (גדולים יותר, יפים פחות, מאלה שבאפיקים), נדחסו בבית-הכנסת הגברים והנשים ושביעיות הילדים. רב צעיר נשא דרשה. הכיפות הסרוגות על ראשי הגברים הביעו מרץ ואחדות בוטחת. הנשים, במטפחותיהן, הקרינו ביתיות כארונות-בגדים גדושי כסתות. הכל נראה יציב, מוצק, בריא ורענן, ובסופה של התפילה, כשהציבור נדחק החוצה, סונוורו האישונים מאור כתום של בין-ערביים שהצית את השדות. הרוח הרימה אבק מהשביל, וריח האבק נמהל בבושם-הגברים שביניהם הלך אורחו של חמי עם כיפה מושאלת על ראשו.

ארוחת השבת בביתו של חמי היתה פולחן איטי שלתוכו נגרר אורחו בערפל הכרתי. נטילת ידיים, בציעת חלה ללא סכין, ביד תולשת בתנועת סיבוב (כמה אחרת היתה החלה שלהם: קלועה, כבדה, משוחה בחלמוני ביצים – לא הלה הפרוסה-מראש במכונת-הלחם של חדר-האוכל בקיבוץ), קידוש, נרות, ובמשך כל אותו הזמן: מלים חגיגיות, ממולמלות, בשפה זרה שהיא בכל זאת, בדרכה שלה, עברית. מעל השולחן, מעל קערות הזכוכית המלאות כדורי בשר ותפוחי אדמה צלויים, דלקה נברשת.

בלילה שכב האורח על גבו במיטה הסמוכה למיטת מארחו. החדר היה מואר, כי אסור לכבות בשבת. עברה שעה. האור לא איפשר לאורח אפילו לקוות שיירדם עד סוף הלילה.

"חמי?", הוא שאל בזהירות, כדי לבדוק אם מארחו ישן.

"מה."

"חמי, תגיד, יש אלוהים?"

עברו כמה שניות.

"חמי?"

"אני לא יודע."

חמי לא ידע אם יש אלוהים, וכנראה גם לא נדרש לשאלה הזאת עד שאורחו זרק אותה לחדר המואר (או אי-שם למוחו של חמי, אם ענה מתוך שינה). אך המדריך בסניף המקומי של "בני-עקיבא" – הוא דווקא ידע הכול; הוא דיבר בלהט כה גורף וכה נחרץ, עד כי כיפתו גלשה הצידה על ראשו המיטלטל, ואחוזה בסיכתה היא התהפכה ונעמדה על קודקודו כמין צלוחית הנעוצה במייבש-כלים. החניכים ואורחיהם ישבו במעגל. חמי העניק לאורחו את הכבוד לשבת צמוד למדריך, מימין. המדריך הנחרץ, ששילהב את עצמו בדבריו החותכים, התחיל פתאום לטפוח על ברכו של האורח, הן כדי לגמור כל משפט במין סימן-קריאה מוטורי, והן כדי להחזיר לברכו של הנער – ועל ידי כך, אל נפשו – את תורת-ישראל, עם-ישראל וארץ-ישראל.

חמש יממות במושב "הזורעים": יותר מזה קשה לספוג, ואף כי נרקמה רעות מותחלת בין בני-הקיבוץ לבין החמישים בני-גילם, ידעו כולם שלא יהיה לזה המשך, לא בפגישות ולא במכתבים, ושאפילו סתם לזכור את זה, לא יתחשק לאף אחד. כי הפגישה היתה שקרית. מתחת לציפוי החיוכים, הכדורעף וטפחותיו של המדריך על בִּפְך הנבוכה, היתה התנשאותם של הזורעים ברורה, כמעט מופגנת. חוץ מחמי, הם ידעו הכול, ובעיקר ידעו שבני-קיבוץ אינם יודעים דבר. הם אירחו יפה מאוד, אך זו היתה מין נדיבות של מנצחים; נדיבותו של הימין סרוג-הכיפה, הפטרוני, כלפי ילדי השמאל המנופץ. הטיולית של אפיקים, שהעפילה למושב בתוך ענן-אבק צהוב, חילצה את נערינו מספיגת עוד יחדות, עוד התנשאות, עוד חביבות לא נעימה, ותוך

כדי החזרה אל הקיבוץ (עשרים דקות של נסיעה, שירים פרועים, השתטויות), עסקו הנערים לא רק בפריקתה של מועקת אותו שבוע; הם עסקו בדחיקתה המהירה מזכרונם.

רוב ה"מצוות" האחרות לא ערערו את השגרה החשובה מאוד לנפש, והחשובה מאוד-מאוד לנפש הנוחה להתערער בלאו הכי בשנת-המעבר מהילדות לנערוּת. פולחני הבר-מצווה לא נעודו אפוא לשבור - אלא להפך, לעבות - את פולחני שגרת הלימודים ושעות-הפנאי. מתוקה וקסומה השגרה, כשכולה רצופת פולחנים מרגיעים. קסומה היתה שגרת העבודה בכלוביהם של הקופים, הברווזים, האיילות, סוסי הפוני ושאר דיירי פינת-החי. קסומה היתה שגרת העונשים עתירי-הדמיון של איזי מרימסקי. הפרעת לו באמצע השיעור? ג' קטוף אספסת והבא אותה כארוחה לחרדונים; התחצפת אליו? לך בלילה, לבדך, אל בית-הקברות; לא הכנת שיעורים? מלא מחברת שלמה באיורי כרומוזומים; סחפת את חבריך להפרעה רבתי? כולכם יחדיו תוצאו אל הַצָּה שבין הפרדסים ותאזינו לסופו של השיעור טבולים עד מתניכם במי-הרפש. קסומה היתה שגרת המזגנים הרועמים בצהריים מקירות האזבסטון, כשהשעות עוברות בהמתנה לארוחת-הארבע - לחם עם ממרח של שוקולד, חביתיות וקנקנים של מיץ מוכה זבוכים. קסומה היתה שגרת הכדורגל, הכדורסל, הכדור גַּם - כל משחק-כדור שלא קוראים לו כדורעף. מתוקה, במובנה המדויק של המלה, היתה שגרת הפשיטות על עצים נושאי-פרי בגינות-הקיבוץ. נערי כיתה ז תלו מתחת למזגן-האזבסטון מפה של אפיקים, שבה סימנו לנוחותם את העצים המניבים. אדום: רימון. אדום-שחור: רימון לבן. כתום: שסק. וכו'. קסומה היתה שגרת ההכנות לטיול השנתי (לירושלים, כמובן, כעוד ספיגה של יהדות), שכללו בניית דגם-קרטון של העיר על שולחן-חול שהוצב באמצע הכיתה. וקסומה ומתוקה מכול היתה שגרת המסיבות של ליל-שישי, במועדון של בית-הספר. משמונה בערב עד תשע: קבלת-שבת ומשחקי-חברה. מתשע עד עשר: ריקודי-עם. בעשר: ילדי כיתה ו נדרשים לעזוב, כי ז-ח עוברים לדיסקו. בחצות: כיתה ז נדרשת לעזוב, כי ח עוברים לריקודים צמודים.

כך הוחזקה הנפש במקומה. כך הוחזק ההוי, העבר, הקיבוץ, כשדור חדש ואחרון של מתבגרים גָּל בו.